

SANAYİ DEVRİMİ'NİN TARTIŞMALI BİR KURUMU OLARAK PATENT VE OSMANLI'DA İHTİRA BERATI KANUNU

Yaşar BÜLBÜL*
Rahmi Deniz ÖZBAY**

Özet

Sınai mülkiyet haklarını koruma sistemi imtiyazlarla (üretimde tekel hakkı tanınması) başlamış ve patentlerle (üründe tekel hakkı tanınması) devam etmektedir. Büyük teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak tanımlanan Sanayi Devrimi'nin bir vaka haline gelmesinde, patent sisteminin devreye girmesinin büyük bir etkisi olduğu kabul edilir. Sanayi Devrimi'nin ilk önce başladığı ülke olan İngiltere'de ve bu devrimin başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği ABD'de, patent yasasının bu sürecin sürdürülebilirliğine katkısı bilinmektedir. Ancak on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde yasal hale gelen patent hakları, çeşitli sivil örgütlerin, sözkonusu hakların getirdiği korumacılığın iptalini istemeleri ve bu amaçla şiddetli protestolarda bulunmaları nedeniyle kaldırılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının ortalarından itibaren sanayileşmiş ülkelerin tekrar yürürlüğe soktukları ve sanayileşmeye kalkışan ülkelere transfer ettikleri bu yasaları, On dokuzuncu yüzyılda "Sanayileşme"yi hedeflemiş olan Osmanlı Devleti de bu tarihlere patent kanununu "İhtira Berati" adıyla kabul etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Sınai Mülkiyet Hakları, Patent Yasası, Patent Tartışmaları, İhtira Berati

PATENT AS AN CONTROVERSIAL APPLICATION OF THE INDUSTRIAL REVOLUTION, AND OTTOMAN İHTİRA BERATI LAW

Abstract

Protection of industrial property rights started with the privileges (recognition of monopoly in production process) and has kept going with the patents (monopoly in product). It is widely accepted that introduction of patent system was very effective in the Industrial Revolution defined as the result of major technological inventions. In the United Kingdom where the Revolution started and

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF. İktisat Bl., ybulbul@kocaeli.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, İİBF. İktisat Bl., rahmideniz@marmara.edu.tr

in the USA where the revolution was successfully imitated, the contributions of patent laws to the sustainability of industrialization are evident. However, after a while, most of the patent rights which had been legitimized in almost all industrialized countries in Europe were repealed because of the demands by several non-governmental organizations for abolishing the protection brought by patent system and the strong protests against. But after this abolishment period lasting more than two decades, patent laws were re-enacted by the industrialized countries and imposed by them on the developing countries. The Ottomans who wanted to industrialize enacted such a law called "İhtira Berati" in 1879 too.

Key Words: *Industrial Revolution, Industrial Property Rights, Patent Law, Patent Controversies, İhtira Berati*

1. Giriş

İktisadi ve teknolojik gelişmeyi güçlendiren kurumları anlamak ve oluşturmak, sanayileşme hedefi güden ekonomiler için önemli bir konu olmuştur. Bu kurumlardan biri olan ve mucide icadı üzerinde sınırlı bir tekel gücü kazandırmak yoluyla, teknolojinin üretilmesi ve yayılmasını teşvik eden patent, çağımızın önemli iktisatçılarından biri olan Douglas North tarafından Sanayi Devrimi'nin bir ön koşulu olarak kabul edilir¹. Max Weber de aynı görüştedir².

Ancak bu görüşe, özellikle sanayileşmenin erken dönemlerinde icat faaliyetlerinin, patentin sağladığı kazanç tarafından teşvik edildiğine kuşkuyla bakanlar da olmuştur. Bu karşıt görüşün savunucularına göre:

- i. Bazı icatların patenti alınmadığı gibi, patenti alınanlar da önemsiz ve "mikro" icatlar³dı;
- ii. İcatların mülkiyet haklarını almak sahibine bir avantaj sağlamıyordu, çünkü o dönemdeki teknolojiler basitti ve taklit edilmeleri kolaydı;
- iii. Bu tekel hakları çok değerli değildi; çünkü o dönemde hukuk patent-karşıtı idi. Örneğin hâkimler patent davalarını, özellikle önemli icatların davalarını her zaman geri çeviriyorlardı³;
- iv. Mucide ödenen paylar daha yüksek fiyatlara yol açmakta ve bu da imalatçının rekabet gücünü azaltmaktaydı;
- v. Patent hem mucide güvence sağlamıyordu ve hem de edinilmesi çok pahalı bir faydaydı⁴.

¹ Douglass C. North, **Structure and Change in Economic History**, ss. 164-165'den nakleden B. Zorina Khan, "Property Rights and Patent Litigation in Early Nineteenth-Century America", **The Journal of Economic History**, Vol. 55, No. 1, (March, 1995), s. 58

² B. Zorina Khan, An Economic History of Patent Institutions, <http://eh.net/encyclopedia/article/khan.patents>, Erişim Tarihi (10.07.2009)

³ Khan, "Property Rights and Patent Litigation ...", a.g.m., s. 59

⁴Victor M. Batzel, "Legal Monopoly in Liberal England: The Patent Controversy in the Mid-Nineteenth Century", **Business History** 22, 1980, s. 191

Landes ve Posner'a göre "icatlara mülkiyet hakkı tanınmanın lehine güçlü iktisadi sebepler mevcut olduğu gibi, bunun önemli sosyal maliyetleri de vardır"⁵. Görüşlerdeki bu karşılık, uygulama alanında da karşılığa ve büyük kavgalara yol açmıştır. Bu kavga, patent tarihini ikiye ayırmayı gerektirecek boyutta olmuştur.

2. Patentin İktisat Tarihi

Tarihte sınai mülkiyet haklarının korunmasında iki farklı sistem uygulanmıştır: Üretime dayalı sınai mülkiyet hakları (imtiyazlar) ve ürüne dayalı sınai mülkiyet hakları (patent). Ülkeler imtiyazlı üretime dayalı sınai mülkiyet sistemi ile sanayileşmelerini tamamlamışlar ve ürüne dayalı sınai mülkiyet sistemine geçmişlerdir⁶. Erken dönemde imtiyazlar yalnızca belirli bir teknolojinin belirli bir dönem zarfında belirli bir bölgede istisnai kullanım ya da satışıyla sınırlandırılmamaktaydı; belirli bir yerde iş kurma yetkisi, onursal ünvanların verilmesi, maaşlar, para ödülleri, bedava ev, icada yapılan sermaye yatırımları, göç etme izni ve vatandaşlık hakkı verilmesi, vergilerden, askeri yükümlülüklerden ve lonca düzenlemelerinden muafiyet gibi diğer faydalar da imtiyazlara dahildi⁷.

Patent terimi esas itibarıyla "kamunun incelemesine açık mektup" anlamına gelmektedir. Bu terim günümüzde erken dönem modern İngiltere'sinde olduğundan daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Patent hukukunun bir branş olarak ortaya çıkışı çok eski değildir. Gerçi hak olarak patentin korunması Roma hukukunda bile vardı. Örneğin 337 yılında Roma İmparatoru Konstantin belirli sektörlerdeki zanaatkarları tüm sosyal hizmetlerden muaf tuttu. Araba imalatçıları, mühendisler ve çilingirler öncelikli olarak muaf tutulmaktaydı. 483 yılında İmparator Zeno'nun giyim ve gıdaya, daha önceki bir imparatorun emriyle tanınmış olsa bile, tekel hakkı verilemeyeceğini ilan etmesi, bu uygulamanın mevcut olduğunu gösterir⁸. Fakat Roma hukuku maddeden soyut olarak fikri üretim üzerinde bir hak tanımamıştı⁹.

Benzer uygulamaları neredeyse medeniyetin başlangıcına kadar geri götürülebilecek fikri mülkiyet kavramının tam gelişmiş bir örneği on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıkmıştır¹⁰. Türk sınai mülkiyet haklarının üretim

⁵ William M. Landes-Richard A. Posner, **The Economic Structure of Intellectual Property Law**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003, s. 310

⁶ Ahmet Kal'a, **İhtira Beratı'ndan Patent'e, Alâmet-i Fârika'dan Marka'ya Türk Sınai Mülkiyet Hakları Tarihi**, Türk Patent Enstitüsü Yayınları No: 1, Ankara, 2008, s. 15

⁷ Mario Biagioli, "From Print To Patents: Living On Instruments In Early Modern Europe", **History of Science**, 44 (2006), s. 147

⁸ Sa Yu, Political Privilege, Legal Right, or Public Policy Tool? A History of the Patent System, <http://www.atrip.org/upload/files/essays/winners2009/Sa%20Yu.pdf> Erişim Tarihi: (2.4.2010), s. 3, dn 3

⁹ Kemal Dayınlı, "Milletlerarası İhtira Hukuku ve Türkiye'nin Yeri", **Yargıtay Dergisi**, 1987, sayı: 3, <http://www.davinlarli.gen.tr/tr/ftp/dosyalar/Yarg.Der.Temmuz-1987.pdf> Erişim Tarihi (10/10/2009), s. 2

¹⁰ Pamela O. Long, "Invention, Authorship, "Intellectual Property", and the Origin of Patents: Notes toward a Conceptual History", **Technology and Culture**, Vol. 32, No. 4, Special Issue: Patents and Invention (Oct., 1991), s. 848

imtiyazları şekliyle 1220 yılından itibaren korunduğu belgelenmiştir¹¹. Teknik eserlerin korunmasına ait ilk imtiyaz hakları, doğrudan doğruya teknik esere ilişkin olmayıp, ülkede yeni bir endüstrinin kurulmasını teşvik gayesini gütmektedir. Bu alanda verilmiş ilk teknik imtiyaz kumaş dokuma zanaatı ile ilgilidir ve İngiltere’de 1331 tarihinde III. Edward tarafından verilmiştir¹². Fakat çoğu görüşe göre, İngiltere’de patent kullanımının başlangıç noktası olarak Elizabeth ve I. James dönemi kabul edilmektedir¹³.

Patentler yenilikleri ithal etmeyi ve emeğin geleneksel loncaya dayalı organizasyonun dışında “Yeni-insanlar” için alan yaratma amaçlarını eşzamanlı olarak taşıyordu. Venedik patentleri üzerinde Ermeni, Rum, Yahudi, Slav, Alman, Fransız, Hollandalı, Felemenk, Polonyalı, İsviçreli, İngiliz ve İspanyol isimleri gözükrken, Hollandalı, İspanyol, Fransız ve İngiliz kayıtlarında İtalyan isimleri bulunmaktadır. Erken dönemde patentlerin teknoloji transferi rolü, “bu işin sırrını öğrendikleri yurtdışı ülkelerde olan” yerli zanaatkârlara verilen imtiyazlarla teyit edilir. Bazen yabancı teknolojilere rast gelmek savaşın bir yan ürünü olurdu, 1571’de taşınabilir fırınlar için bir İngiliz patenti sahibi olan Richard Dyer örneğinde olduğu gibi - Dyer bu zanaatı İspanya’da hapisteyken öğrenmişti. Diğer örneklerde casusluk gezilerinin masrafları, daha sonra zanaatkârı patentlerle ödüllendirecek olan otoriteler tarafından karşılanmaktaydı¹⁴.

Elizabeth ve I. James döneminde kraliyet önceliği altında tek el imtiyazı verme politikası 1623 tarihli Tekel Yasası ile sonuçlandı ve patent sistemi burada, başka hiçbir yerde çok daha sonraki tarihlere kadar ulaşamadığı, resmi bir gelişme sağlamış oldu. Bunun tarihte bir ilk olduğu kısmen doğrudur; çünkü Tekel Yasası modern bir ülkenin ilk patent yasasıydı ve doğrudan kraliyet imtiyazları sisteminden doğmuştu¹⁵. İngiliz patenti siyasi otoritenin bir hibesiydi. Onlar bir mülk değil, Kraliyet tarafından başıslanan kişisel imtiyazlardı. Mesela Kraliyet bir istisna yapmadıkça ve izin vermedikçe, transfer edilemezlerdi, satılamazlardı, vasiyet edilemezlerdi. Daha da önemlisi, İngiliz hükümeti her patente, patent sahibinin izni olmaksızın patent verilen icadı kullanma hakkına sahipti. Bunları patent hakkından çok patent imtiyazı olarak adlandırmak daha doğru olacaktır¹⁶.

Fakat çok daha iyi gelişmiş bir patent sisteminin Venedik’te on beşinci yüzyılda mevcut olduğu gözden kaçırılmamalıdır¹⁷. Esasında loncalar üzerinde kontrol tesis etmek, lonca bilgisinin faydalarının mülkiyetini sağlamak ve yeniliği

¹¹ Ahmet Kal’a, **İhtira Beratı’ndan Patent’e, Alâmet-i Fârika’dan Marka’ya Türk Sınai Mülkiyet Hakları Tarihi**, Türk Patent Enstitüsü Yayınları No: 1, Ankara, 2008, s. 19

¹² Antoine Scheuchzer, **Nouveauté et Activité Intentive en Droit européen des Brevets**, Genève 1981, s. 9’dan nakleden Dayınlarlı, a.g.m., s. 3

¹³ Chris Dent, “Patent Policy in Early Modern England: Jobs, Trade and Regulation”, **Legal History** (2006) Vol 10, s. 73

¹⁴ Biagioli, “From Print To Patents...”, a.g.m., s. 148

¹⁵ Fritz Machlup-Edith Penrose, “The Patent Controversy in the Nineteenth Century”, **The Journal of Economic History**, Vol. 10, No. 1 (May, 1950), s. 2

¹⁶ Yu, a.g.m., s. 32

¹⁷ Machlup-Penrose, a.g.m., s. 2

teşvik etmek amacı taşıyan patentler ve patent yasaları, Ortaçağ kent ekonomisinin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmışlardır. On üçüncü yüzyıl kadar erken bir tarihte birkaç patente rastlanmıştır. On beşinci yüzyıl itibarıyla Venedik'te artık sürekli hale gelen bir patent akışından söz edilebilir¹⁸.

İlk gerçek patentin, Floransa Cumhuriyeti'nde 1421 yılında ünlü mimar ve mucit Filippo Brunelleschi'ye, ünlü mimari eseri Duomo of Florence'e Carraran mermeri taşımak için tasarlanmış gemisi için verildiği iddia edilmektedir. Ancak sözkonusu gemi batınca, Floransa'nın patent sistemi onunla birlikte batmıştır¹⁹. Başka bir görüşe göre ilk gerçek patent 1416'da Venedik'te verilmiştir²⁰. Buradan da anlaşıldığı üzere, patent vermeye Venedik'te mi yoksa Floransa'da mı başlandığı henüz kesin değildir²¹. Ancak ilk patent yasasının nerede çıkarıldığı ise kesindir: Venedik Cumhuriyeti'nin 19 Mart 1474'te kabul ettiği patent yasası²². İlk patent yasası kabul edildikten sonra, hızla önce İtalya'nın diğer kısımlarına ve sonra da kuzeye, ilk olarak Alman prensliklerine, ardından Fransa'ya, İspanya'ya, Hollanda ve Belçika'ya, son olarak da İngiltere'ye yayılmıştır²³.

On yedinci yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'da bir fikri mülkiyet hakları doktrini henüz yoktu, yalnızca farklı biçimde tezahür eden imtiyazlar vardı. Farklı ülkelerde onları şekillendiren farklı uygulamalara ve idari çerçevelere rağmen, tüm imtiyazların ortak bir noktası vardır; sahibine tekel hakkı sağlarlar. Mucitlere tekel imtiyazları verme uygulaması, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa'nın çoğu kesiminde oldukça rağbet gören bir uygulamaydı. Avrupa'nın hemen her yerinde mucitlere, daha doğrusu yenilik yapan zanaatkar ve müteşebbislere imtiyazlar verilmekteydi. Bunlar kral ya da yerel hükümetler tarafından çıkartılan bir tür yasa, bayilik, lisans veya düzenleme idi. Esasında patent sistemi birbirine yakın zamanlarda çeşitli ülkelerde eşzamanlı olarak gelişen bir şeydi, aynı hızda ve oranda olmasa da. Eğer Tekel Yasası mucitlerin haklarının Manga Charta'sı olarak adlandırılacaksa, bunun sebebi mucitler için patent korumasını ilk kez sağlamış olması değil, esas itibarıyla yalnızca bir "gerçek ve ilk mucit" in tekel patentini alması gerektiği prensibini koymuş olmasıdır²⁴.

¹⁸ Long, a.g.m., s. 875

¹⁹ Bruce Bugbee, **Genesis of American Patent and Copyright**, Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1964, ss. 18-19

²⁰ Giulio Mandich, "Venetian Origins of Inventors' Rights", **Journal of Patent Office Society**, 42, 1960, s. 379'dan nakleden Craig Allen Nard-Andrew P. Morriss, "Constitutionalizing Patents: From Venice To Philadelphia", **Review Of Law And Economics**, 2:2, 2006, s. 233

²¹ Edward C. Walterscheid, "The Early Evolution of the United States Patent Law: Antecedents (Part I)", **Journal of Patent and Trademark Office Society**, 1994, 76, s. 707'den nakleden Nard-Morriss, a.g.m., s. 233

²² Nard-Morriss, a.m., s. 234

²³ Stephan R. Epstein, "Property Rights to Technical Knowledge in Premodern Europe, 1300-1800", **The American Economic Review**, Vol. 94, No. 2, Papers and Proceedings of the One Hundred Sixteenth Annual Meeting of the American Economic Association San Diego, CA, January 3-5, 2004, (May, 2004), s. 383

²⁴ Machlup-Penrose, a.g.m., s. 2

Fakat belirtmekte yarar vardır ki, sözü edilen ilk patent yasaları bugünkü örnekleriyle şu ciddi farklılıklara sahiptirler:

Tablo 1: İlk ve Modern Patent Yasaları Arasındaki Farklar

İlk İmtiyazlar (1450-1790)	Modern Patentler (1790'dan günümüze)
İmtiyazlar tebaaya verilen hediyelerdi	Patentler vatandaşlık hakkıdır Patentler anayasal haklardır *
İmtiyazlar seçilmiş bir hükümet vasıtasıyla mucit ve kral arasında yapılan doğrudan anlaşmalardı	Patentler mucit ve kamu arasındaki kontratlardır
İmtiyazlar teknoloji transfer araçlarıydı	Patentler fikri mülkiyettir
İmtiyazlar yalnızca yerel koruma sağlamaktaydı	Patent koruması küresel ölçekte dir
Yenilik coğrafi olarak tanımlanıyordu ve bölgesel bir hak olarak görülmekteydi	Yenilik kronolojik öncelik cinsinden tanımlanır ve evrenseldir
Yerel yenilik yeterliliği mevcuttu	Küresel yenilik gerekliliği
Orijinallik gerekliliği mevcuttu	Orijinallik gerekliliği olmaması
Yerel ve o dönemde faydalanma gerekmektedir	Zaman yönünden ertelenmiş ve belirli bir coğrafyaya tahsis edilmemiş fayda
Uygulamaya indirgenmişti	Spesifikasyon gereklilikleri
Uygulamaya fiili indirgeme	Uygulamaya yapısal indirgeme
Yalnızca yerel kullanıcıların eğitilmesi	İsteyen herkese her yerde metin ve resim teşhiri
Patenti teşhirin gerekmesi	Sanal veya tasviri teşhirin yeterliliği
Maddi bir hedef olarak icat	Somut yenilikçi bir fikir olarak icat
Bir uygulama olarak icat	Bir bilgi olarak icat
Zanaatkâr ve ithalatçı olarak mucit	Yazar olarak mucit
Kullanım öncesi yerinde alınan patent	Daha önceden kullanımı olan işlem ya da herhangi bir yerdeki kamu bilgisi olarak patent
Sunum	Temsil

Kaynak: Mario Biagioli, "Patent Republic: Representing inventions, Constructing Rights and Authors", **Social Research**, Vol 73 : No 4 : Winter 2006, s. 1157

* Nard-Morriss, a.g.m.

Teknikleri icat etmekle onları ithal etmek arasındaki denge, teknolojinin transferini desteklemeye yönelik olarak imtiyazların kullanımını on beşinci ve onaltıncı yüzyıllarda daha da artırdı; örneğin İngiltere'de patent sahibi olan yabancılar, onların nasıl kullanıldığının bilgisini (know-how) vermek zorundaydılar²⁵. İstisnai haklar sağlayan modern patentlerin aksine, erken dönemde imtiyazlar daha çok rakipleri, o icada dayalı bir iş kurmaya yönelik kaynak ve izin

²⁵ Lilian Hilaire-Perez-Catherine Verna, "Dissemination of Technical Knowledge in the Middle Ages and the Early Modern Era New Approaches and Methodological Issues", **Technology and Culture**, Vol 47, July 2006, s. 549

teminini, engellemek amacı taşıyordu. Geçmiş ile şimdi arasındaki diğer bir temel fark; modern patent sistemi bölgesel yeniliği artırma hedefi gözetirken, erken dönem modern imtiyazların nitelikli mühendislerin ve zanaatkârların uluslar arası seyyaliyetini artırmak için de kullanılmasıydı. Venedik patent uygulamalarının kuruluş belgesi - 1474 tarihli bir Senato kararı - şu ifadeyle başlamaktaydı:

“Muhtelif dâhiyane aleti kavrayabilecek en keskin zekâlı insanlar bu şehirde yaşıyorlar ve onun büyüklüğü ve hoşgörüsü sayesinde her gün farklı ülkelerden buraya geliyorlar.”²⁶. Kuzey İtalya devletleri imtiyaz ve tekelleri, yeni süreç ve ürünler geliştiren herkese vererek, teknik bilginin ülkeye girmesini bu yolla teşvik etmenin ilk örneklerini oluşturmuşlardır²⁷.

1594 ile 1790 arasında değişen şey, yalnızca patent tasvirlerinin standartları değil, fakat bu tasvirlerin ne için olduğu idi. Detaylı patent tasvirleri Venedik, Floransa, Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve o dönemde henüz sömürge altındaki Amerika’da zorunlu değildi. Dahası, erken dönemde mucitlerin imtiyaz başvurularında kamuya verdikleri enformasyon her ne ise, en azından yasal, şeffaf bir şekilde pek verilmezdi. Modeller halkın ulaşımına açık değildi. Onlar ya güven altında tutmak ya da kapalı bir kasada tutulmak için başvuru sahiplerine geri verilmekteydi. İcatların modelleri ancak imtiyaz verilmesi durumunda halkla paylaşılmaktaydı (ve genellikle müzelerde sergilenmekteydi). 1790 tarihli patent yasası bu tip uygulamalardan radikal bir kopuşun başlangıcıdır. İcadın kendisi patent tarafından korunurken kopya edilemiyordu, fakat patent çıkartıldığı zaman bilginin halkla paylaşılan spesifikasyonu içermesi zorunluuydu. Bu değişiklik 1791 tarihli Fransız patent yasasında da yapılmıştır. 1836’dan beri ABD patentlerinin metni de bu spesifikasyonları içermektedir²⁸.

1790’a kadar İngiltere’de, kıta Avrupasında ve henüz sömürge durumundaki Amerika’da imtiyazların verilmesi, icat fikrini ilk olarak kimin ürettiği bilgisinden kesinlikle bağımsızdı. Erken dönem modern imtiyazlar açık bir şekilde sınaî casusluğu teşvik ederken, modern patent anlaşmalarının bunu kontrol etmeye çalışması oldukça ironiktir²⁹.

Bu ciddi farklılıklar mevcut sınaî mülkiyet uygulamalarının yenilik üretmesini imkânsız hale getirmiş ve sonuçta modernite öncesi patent hakları 1800’den önce yenilik alanında önemli bir role sahip olmamıştır³⁰. Bilindiği gibi, birçok icadın patentinin çıkartılması mümkün değildir; örneğin çiftçilikte verimliliği artıran birçok biyolojik ve örgütsel gelişmenin patenti alınmaz. Bu yüzden patent verilerinden ve istatistiklerinden yapılacak çıkarsamalar, patenti alınabilir icatlarla sınırlı olacaktır. Dahası bazı ülkeler için patent kayıtları ya eksik olduğu ya da mevcut olmadığı için, yapılacak genelleştirmelerde hata payının yüksek olması

²⁶ Biagioli, “From Print To Patents...”, a.g.m., s. 148

²⁷ Carlo Marco Belfanti, “Guilds, Patents, And The Circulation Of Technical Knowledge, Northern Italy During The Early Modern Age”, **Technology and Culture**, Vol. 45, July 2004, s. 571

²⁸ Biagioli, “Patent Republic...”, a.g.m., ss. 1137-38

²⁹ Biagioli, “Patent Republic...”, a.m., ss. 1141-42

³⁰ Epstein, a.g.m., s. 384

kuvvetle muhtemeldir. Ancak yine de mevcut istatistikler bu iddiayı desteklemektedir. Örneğin; 1600'e kadar yüzlerce icada patent verilmiş olduğu gerçeğine rağmen, bunların yalnızca birkaç tanesi teknik alet patentidir. Ne 1550'ye kadar olan eksiksiz Venedik kayıtlarında, ne de 1550-1797 arası kısmi kayıtlarda teknik bir alete rastlanılmıştır. Bu patent almak için yerine getirilmesi gereken kıstasların eşliğinin yüksek olmasının bir sonucu değildi; zira 1797 itibarıyla, Venedik icatlar için iki binden daha fazla imtiyaz vermişti. On altıncı yüzyıl Fransasında da herhangi bir alet patentine rastlanılmaz, on yedinci yüzyılda da yalnızca birkaç tane görülmüştür. Erken dönem modern İspanya'da üç alet imtiyazı bulunur. Denizin derinliğini bulmaya yarayan denizcilik aletleriyle ilgili olan bu icatların hepsi 1572-1574 döneminde - muhtemelen Kral II. Philip tarafından 1567'de ilan edilen ödül sayesinde - toplanmıştır. Ünlü Louvain okulunun aletlerinden hiçbirine Belçika patent kayıtlarında rastlanılmaz. Yalnızca Josua Habermehl tarafından bulunan bir alet Saksonya Seçicisi tarafından 1500 ila 1605 tarihleri arasında yayınlanan 52 patent arasında sıralanır. Alet patentlemesinin azlığı 1700 öncesi İngiltere'de de görülür. 1561-1661 arasında (toplam 50 civarında patentten) yalnızca bir patent, matematiksel bir alet olarak kabul edilebilecek bir icat için Edward Wright'a verildi. İlk İngiliz alet patenti 1661 tarihlidir ve saat yapımı teknolojisi ile ilgilidir. 1700 öncesi İngiliz patentlerinin yalnızca ikisi saat dışında aletlere aitti: Daniel Quare'nin deniz barometresi ve Francis Smethwick'in asferik lensleri incelemek için bulduğu bir makine. Bir kütüphaneci ve amatör bir saat yapımcısı olan Smethwick bu icadının bir sonucu olarak Royal Society'ye seçildi. Bu dönemde bir şeyin birden fazla mucidinin olması oldukça yaygındı. Huygens, Bruce ve Royal Society tarafından paylaşılan saat patenti dışında, 1704'te duvar ve kol saatlerinde süs olarak rubi kullanılması hususundaki patenti iki Fransız göçmeni saatçi Pierre ve Jacob Debaufre ile paylaşan Fatio de Duillier'i (Newton'un koruması altında ve Royal Society'nin üyesi) görmekteyiz. 1695'te Thomas Tompion (ünlü bir saatçi), William Houghton ve Edward Booth'la birlikte bir silindirik aygıtının patentini aldı. Habsburg imtiyazlarının 1531-1697 dönemine dair kayıtları nispeten azdır; toplam 111 icat sıralarlar. Fakat yedisi 1580-1602 dönemine ait olmak üzere toplam sekiz aleti kapsayan bu liste, oldukça olağan dışıdır³¹.

On sekizinci yüzyıl Fransasında ise farklı bir resim ortaya çıkmaktadır. Fransız imalatçıları patent sistemini (ya da onun bazı parçalarını) oldukça yaygın şekilde kullandılar, fakat bu patentlere sahip olmaktansa, aletlerinin yeniliğinin *Academie des Sciences* tarafından onaylanmasına daha fazla önem verdiler³². Fransa patent başvurularına sistematik inceleme getiren ilk ülkeydi³³. Çok fazla sayıda onayın ve gerçek manada çok az patentin varlığı, kısmen de olsa Paris loncalarının devam eden gücünü yansıtmaktaydı. Bu hususta İngiltere ve Fransa arasındaki ayrılık oldukça dikkat çekicidir. Londralı alet imalatçılarının aletlerinin patentini almakla, reklamını yapmakla ve onu alabilecek güce sahip herkese satmakla çok meşgul olduğu bir dönemde, üst düzey Parisli imalatçılar *Academie des Sciences*'a

³¹ Biagioli, "From Print To Patents..." a.g.m., ss. 141-42

³² Biagioli, "From Print To Patents...", a.m., s. 144

³³ Khan, "An Economic History of Patent...", a.g.m.

gözlemsel ve deneysel aletler temin etmek amacıyla yeni bir özel loncada örgütleniyorlardı³⁴.

Yalnızca Hollanda 1700'den önce Avrupa'nın diğer kısmında karşılaşılan minimal ya da muteber modellere kısmi bir istisna oluşturur. Hollanda patentleri nispeten ucuzdu ve epeyce bir miktarı aletler için verilmişti; 1580-1720 arasında verilen patentlerin büyük çoğunluğu, hidrolik ekipman ve tesisata (su çekme değirmenleri, pompalar, su tedarik sistemleri, drenaj ekipmanı, köprüler, kanallar vb), askeri teknoloji (top ve gülle, savunma gereçleri), ısıtma ekipmanı (ısıtıcılar, fırınlar, soba ve bacalar) ve sınaî rüzgar değirmeni teknolojisine ilişkindi³⁵.

On sekizinci yüzyılın sonunda tablo değişti; dünyanın önde gelen ülkelerinin üçü artık yasal patent sistemlerine sahiplerdi. İngiltere'deki 1623 tarihli tekel yasasının yanı sıra, Fransa'da Anayasal Meclis 1791'de bir patent yasasını kabul etti ve 1793'te ABD Kongresi ilk patent yasasını geçirdi. Amerikan sisteminin kurucuları onu özellikle İngiliz yasal ve patent sistemlerinden ayırsamaya özen göstermelerine rağmen, onlar da iktisadi büyümenin icatların mülkiyet haklarını korumayla teşvik edileceği şeklindeki anlayışı benimsediler. Yeni Cumhuriyetin Anayasasını oluşturanlar Kongre'ye oy birliği ile eser ve keşifleri için yazar ve mucitlere sınırlı bir zaman için istisnai hak vererek bilim ve faydalı zanaatların gelişimine destek olma yetkisi verdi³⁶. Patent yasaları 1810'da Avusturya'da, 1812'de Rusya'da, 1815'te Prusya'da, 1817'de Belçika ve Hollanda'da, 1820'de İspanya'da, 1825'te Bavarya'da, 1826'da Sardunya'da, 1833'te Vatikan Devleti'nde, 1834'te İsveç'te, 1836'da Württemberg'de, 1837'de Portekiz'de ve 1843'te Saksonya'da kabul edildi³⁷. Ancak bu yaygınlaşma, patent sisteminin mevcut iktisadi düzenin vazgeçilmez bir parçası olması anlamına gelmeyecekti.

Alet icadı trafiği, I. Patent dönemi diye adlandırabileceğimiz 1800'den sonra iyice hızlandı. İngiltere belki 1650 itibarıyla bir alet patentine ve 1700 itibarıyla yedi civarında alet patentine sahipti, ama 1800 itibarıyla 93 tane daha çıkardı. İngiltere'de patent alma sayısındaki büyük artışın arkasındaki bir faktör, alet yapıcılarının Londra'nın belirli bölgelerinde toplanmalarının sağladığı sinerji olabilir. Loncaların gücünün zayıflaması da patent alma sayısının artmasına yol açmıştır. Ama alet patentlerindeki kantitatif artışa rağmen, alet çeşitliliklerinde hemen hemen hiç artış görmüyoruz: İngiliz patentlerin çoğu hâlâ saatlerle ve denizcilik aletleriyle ilgiliydi. Benzer şekilde patentle ilgili faaliyetlerde hızlı bir artış aynı dönem Fransa'sında da görülmektedir. Tıpkı İngiliz patent kayıtlarında olduğu gibi, bu dönemde Akademi'nin onayına sunulan aletlerin çoğunluğunu saatler ve denizcilik aletleri oluşturmaktaydı³⁸.

³⁴ Biagioli, "From Print To Patents...", a.g.m., s. 144

³⁵ Karel Davids, "Patents and patentees in the Dutch Republic between c.1580 and c.1720", **History and Technology**, 16 (2000), s. 266

³⁶ Khan, "Property Rights and Patent Litigation ...", a.g.m., ss. 58-59

³⁷ Machlup-Penrose, a.g.m., s. 3

³⁸ Biagioli, "From Print To Patents...", a.g.m., ss. 145-46

3. Patent-Karşıtı Hareketin Başlaması

Patent yasası ve yönetimiyle işi olan insanların sayısı arttıkça, bu kurumlara yapılan eleştirilerin sayısı da arttı. Özellikle mucitler, mühendisler ve işletme sahipleri bu yasanın kapris ve keyflik barındırdığı, bürokratik yapılarının külfetli ve hantal olduğu görüşündeydiler. Sistemi eleştirenler iki farklı gruba ayrılmaktaydı; reforma ihtiyaç olduğunu düşünenler ve sistemi tamamen ortadan kaldırmanın gerektiğini düşünenler³⁹.

Patent reformu konusu ilk olarak 1827 civarında, çoğunluğu patent elde etme prosedürünün pahalı, geri kalmış ve karmaşık olmasından şikâyet eden dilekçelerden dolayı yasamanın dikkatini çekmeye başladı. Patent alma ücretleri 100£-120£'a (585\$) varmaktaydı ki bu 1860 yılında kişi başına gelirin dört katı idi. Hele icat ortak ise, ortağın ilave maliyeti 24£ idi. Patentlerin süresinin uzatılması siyasi bağlantılar gerektiriyordu ve bunun maliyeti 700£'a mal olabiliyordu. Bu parasal maliyetlerin yanında, mucitlerin takip etmek zorunda oldukları karmaşık idari prosedürler, işlem maliyetlerinin de yüksek olması anlamına geliyordu. Patent başvuruları yedi imzadan geçiyor ve Kral'ın iki imzası gerekiyordu⁴⁰.

Mucitlerin işini zorlaştıran bu uygulamaların yerine, onların lehine yeni bir yasa çıkartmak için çeşitli gruplar oluşturuldu ve bu oluşum hem parlamentoda hem de basında yankı buldu. Bu hareket de mevcut yasanın destekçisi olmamakla kalmayıp, patent sisteminin tamamen kaldırılmasını isteyenler tarafından bir karşı-atağa yol açtı. Bu karşı kamp içerisinde etkili bir gazete olan *London Economist*, Ticaret Odası'nın başkan yardımcısı, zamanın bazı önde gelen mucitleri, parlamento üyeleri, Manchester ve Liverpool gibi imalat şehirlerinin temsilcileri yer almaktaydı. Parlamentoda oluşturulan komisyonlar ve kraliyet komisyonları patent sisteminin işleyişini 1851-1852'de, 1862-1865'te ve yine 1869-1872'de incelediler. Bu komisyonlara verilen ifadelerin bazıları patent sisteminin ismine öyle kötü zarar veriyordu ki, parlamentonun önde gelen devlet adamları patent korumasının tamamen ortadan kaldırılmasını dahi teklif ettiler. 1872 komisyon raporuna dayalı olarak taslağı çıkarılan ve Lordlar Kamarası'ndan geçen bir patent reformu yasası, patent korumasının süresini yedi yıla indirmekteydi, patent başvurularının en detaylı şekilde incelenmesini düzenlemekte, kullanılmayan patentlerin iki yıl sonra iptalini getirmekte ve tüm patentlerin zorunlu bir şekilde lisanslanmasını gerektirmekteydi⁴¹.

Almanya'da patente karşı çıkan güçlü bir hareket, yalnızca patent taraftarlarının münferit Alman prensliklerinde patent korumasını güçlendirme taleplerine bir tepki olarak başlamakla kalmadı; aynı zamanda Alman gümrük birliğinin tüm üye devletleri için tek bir tip patent yasasının benimsenmesi taleplerine bir tepki olarak da ortaya çıktı. Patent korumasına karşı bu saldırılarda serbest ticaret argümanları İngiltere'deki benzeri hareketten daha sık kullanıldı; iktisatçıların hepsi sistemin kınanması konusunda neredeyse hemfikirdi. Meslek sendikaları ve ticaret odaları patent yasalarının reformunu ya da iptalini tavsiye eden

³⁹ Batzel, a.g.m., s. 190

⁴⁰ Khan, "An Economic History of Patent...", a.g.m.

⁴¹ Machlup-Penrose, a.g.m., ss. 3-4

raporlar sundular. Tartışma kitaplarda, dergilerde ve günlük basında; çeşitli avukat, mühendis ve iktisatçı ve de hukukçu derneklerinde de yer buldu. Diğer taraftan mühendisler, mucitler- mucit adayları, patentlerde çıkarı bulunan sanayiciler, patent avukatları ve patent yasalarından kazanç elde ettiklerini düşünen diğerleri sistemin sadık savunucuları oldular. Yıllar süren tartışmalardan sonra, Prusya hükümeti Kuzey Almanya Federasyonu tarafından kabul edilen patent yasasına karşı çıkma kararı aldı. Aralık 1868’de de Başbakan Bismarck patent koruması ilkesine karşı olduğunu duyurdu⁴².

İsviçre’deki patent karşıtlığı çok daha etkili bir hareketti. O kadar ki, o zamana dek Avrupa’da patent sistemi uygulamayan tek ülke İsviçre oldu. Hükümete bir patent sisteminin kurulmasını önermek için verilen çeşitli dilekçeler reddedilmişti. Hükümet *Zurich Institute of Technology* tarafından verilen bir rapora dayanarak, mühendislerin bir patent sisteminin kabulünü öneren görüşünü reddetmeyi sürdürdü. 1849, 1851, 1854 ve 1863’te tekrar tekrar verilen teklifleri reddetmiş olan yasama, Aralık 1863’te patent sistemine karşıtlığını, “en önemli politik iktisatçıların” da patent korumacılığı ilkesinin “çok zararlı ve savunulamaz” olduğunu beyan etmiş olmalarına dayanarak yeniledi⁴³.

Hollanda’da ise patent karşıtı harekette temel konular patent yasalarının işlerliğine ve onların ilgili tarafları tatmin edecek bir şekilde reforme edilmesine odaklanmaktaydı. Ancak belirtmek gerekir ki, bu hareket serbest ticaret yanlısı politikalarla diğer ülkelerdekinden daha fazla ilintiliydi. Bu şekilde ideolojik bir yönü de olan bu tartışma, yasanın iptalini isteyenlerin zaferiyle sonuçlandı ve Temmuz 1869’da patent yasası iptal edildi⁴⁴.

Dönemin öncü Batı ülkelerindeki patent sistemiyle ilişkili sorunlar birbirleriyle benzerlik göstermekteydi. İngiliz modelinde yaşanan sorunların benzerleri Amerikan modelinde de ortaya çıkmakta ve reform taleplerini körüklemekteydi. Bu durum Amerikan patent kanununda ve uygulamasında on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar devam eden değişikliklere neden oldu⁴⁵.

Ancak belirtmek gerekir ki, patent yasalarının bazıları çok uzun ömürlü oldu. 1844 Fransız Kanunu 1968 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1854 Belçika Kanunu ise günümüzde bile yürürlüktedir⁴⁶.

İktisatçılar Arasındaki Tartışmalar

1850’li yıllardan önce iktisatçılar daha çok patentleri onaylıyorlardı. Bu özellikle İngiltere için doğrudur. Adam Smith de yeni bir makinenin mucidine verilen geçici bir tekel hakkının risk ve harcamayı ödüllendirmesi açısından kabul

⁴² Machlup-Penrose, a.m., s. 4

⁴³ Machlup-Penrose, a.m., s. 5

⁴⁴ Machlup-Penrose, a.m., s. 5

⁴⁵ Alkan Soyak, Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi, [http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/fikri-sinai-mulkiyet\(alkanyeni\).pdf](http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/fikri-sinai-mulkiyet(alkanyeni).pdf), Erişim Tarihi (07/05/2008), s. 4

⁴⁶ Dayınlarlı, a.g.m., s. 3

edilebilir olduğu görüşündeydi⁴⁷. Hatta Jeremy Bentham daha da ileri giderek, mucitlere verilen imtiyazın tekellerle hiçbir ilgisi olmadığını ileri sürmekteydi⁴⁸. John Stuart Mill tekellerin reddinin patentlere kadar varmaması gerektiği düşüncesindeydi⁴⁹.

Alman kameralistler ise itiraz etmeseler de, bazı çekincelere sahiptiler. Smith ve Bentham'dan daha önce eser veren Johann Heinrich von Justi patent verilmesine karşı çıkmaktaydı. Ludwig Heinrich Jakob ise yalnızca çok pahalı ve diğerleri tarafından kolaylıkla yapılamayacak icatlar için patenti onaylamaktaydı. Johann Friedrich Lotz mucidi tazmin etmenin bir ülke için avantaj sağlayabileceğini kabul etmekte, fakat tekel hakkı vermenin doğru bir tazminat olup olmadığını sorgulamaktaydı. Karl Heinrich Rau tekel hakkı olmaksızın mucidin bu büyük çabaya girişmesinin beklenemeyeceği görüşündeydi⁵⁰.

Fransa'da önde gelen iktisatçılardan Jean Baptiste Say İngiliz klasik iktisatçılarla aynı yönde görüş beyan edip patent hakkını desteklerken, Simonde de Sismondi buna tamamen karşıydı ve tüm icatların derhal kamuoyunun bilgisine sunulmasını ve mucidin rakipleri tarafından taklit edilmeye açık hale getirilmesini istemekteydi. Proudhon geçici bir korumaya göz yummaktaydı; esasında tekel imkânı olmaksızın toplumun ilerleyemeyeceği görüşündeydi⁵¹.

Daimi patent korumasının en çalışkan savunucusu ise, 1829-1852 yılları arasında bu konuda en az 48 kitap yayınlayan Belçikalı J. B. A. M. Jobard'dır. Jobard'a göre rekabet fakirlik doğurduğu için, rekabeti sınırlayan iki kurum olan gümrük tarifeleri ve patentler gelişmede iki en önemli faktördü. 1860 ve 1870'lerin birçok iktisatçısı da, serbest ticarete karşı gümrük tarifesi ve patent yoluyla korumacılık politikasını destekledi⁵².

Bu düşünürlerin yanı sıra, bilimsel derneklerin tutumları da önemliydi. Bu konuda yine iki farklı görüş olduğunu gözlemliyoruz. Örneğin *National Association for the Promotion of Social Science* (Ulusal Sosyal Bilim Geliştirme Birliği) patentin kaldırılması görüşündeyken, *Social Science Association* (Sosyal Bilim Derneği) gelişme ilkesine sürekli bağlı kaldı⁵³.

⁴⁷ Adam Smith, **Wealth of Nations** ("World's Classics"; London: Oxford University Press, 1928), Book V, Chapter I, Part III, s. 388

⁴⁸ Jeremy Bentham, "Observation on Parts of the Declaration of Rights, as Proposed by Citizen Sieyes." **The Works of Jeremy Bentham**, Der: John Bowring, Edinburgh, 1843, s. 533

⁴⁹ John Stuart Mill, **Principles of Political Economy**, Der: W. J. Ashley, London: Longmans, Green & Co., 1909, Book V, Chapter X, s. 932

⁵⁰ Machlup-Penrose, a.g.m., ss. 7-8

⁵¹ Machlup-Penrose, a.m., s. 8

⁵² Machlup-Penrose, a.m., s. 9

⁵³ Batzel, a.g.m., s. 194

4. Patent Yasalarının Yeniden Yürürlüğe Girmesi

Patent karşıtı hareketin bu uygulamanın kaldırılması sonrasında yerine alternatif getirmeyen yaklaşımı sık sık hararetle tartışmalara yol açmaktaydı. Bireysel tepkiler zamanla geniş kitlelerin katıldığı karşı kampanyalara dönüştü⁵⁴. Patent sistemi taraftarları yeni dernekler kurdular. Bu derneklere alınan kararlar basına dağıtıldı; mesleki ve meslek birliği toplantılarına konuşmacılar gönderildi; çok sayıda risale ve broşürler yayınlandı; ticari dergilerde makaleler yayınlandı ve bunlar günlük gazetelere de gönderildi; patent sistemi lehine para ödüllü makale yarışmaları düzenlendi; hükümetlere ve kanuni mercilere dilekçeyle başvurular yapıldı; uluslar arası toplantılar düzenlendi ve patent reformlarını desteklemeye eğilimli liberal gruplarla işbirliklerine gidildi.

Burada tek başına bu propagandanın mevcut karşıt havayı tersine çevirmeye muvaffak olmadığını söylemek haksızlık olmayacaktır. Nitekim 1873'ten sonra patent karşıtı hareketin aniden ortadan kaybolmasının çeşitli açıklamaları mevcuttur, fakat en iyi açıklamanın o yıllardaki şiddetli iktisadi krizin sonucunda Avrupa'da serbest ticaret yanlısı hareketin zayıflaması olduğu söylenebilir. 1873 krizinden sonra korumacılık yanlıları serbest ticaret yanlılarına karşı bir zafer kazandıkları zaman, patent korumacılığı fikri de kamu desteğini yeniden kazanmış oldu⁵⁵. Ayrıca, patent yasalarının yokluğu, mucitleri patent dışı fikri mülkiyet hakkı koruma mekanizmalarının mevcut olduğu sanayilere yönlendirdiği ve patent yasası olmayan ülkelerdeki mucitlerin *gizliliğin* patent haklarına etkili bir alternatif olduğu sanayilere yoğunlaştığı da⁵⁶ göz ardı edilemeyecek gerçeklerdi.

Patent lehine görüşlerin haklı çıkmasını, çeşitli ülkelerdeki yasama eylemleri takip etti. İngiltere'de 1874 Patent Yasası Lordlar Kamarası tarafından kabul edildi. Almanya'nın bütünü için tek tip bir patent yasası 1877'de geçti. Diğer Avrupa ülkelerinden daha muhafazakâr olan İsviçre, patent savunucularının baskılarına biraz daha direndi. 1882 referandumunda patent yasasının kabulü için zorunlu olan anayasal değişiklik, az bir farkla da olsa reddedildi. Sonrasında güçlü dış baskılarla karşılaşan halk bir patent sisteminin yokluğunu "korsanlık" olarak gördü ve 1887'de yapılan yeni bir referandum yasamanın bir patent yasası geçirmesine izin verdi. Hollanda "icatlarda serbestlik yanlıları"nın son kalesiydi. 1869'dan sonraki kırk iki yıl boyunca hiçbir patent verilmedi. Yalnızca 1910'da, 1912'de yürürlüğe giren, yeni bir patent yasası kabul edildi⁵⁷. Oluşturduğu özel bir inceleme komisyonu ABD Patent Ofisini ziyaret ettikten sonra, Japonya da 1899'da patent sistemini kurumsallaştırdı⁵⁸.

⁵⁴ Batzel, a.m., s. 192

⁵⁵ Machlup-Penrose, a.g.m., s. 6

⁵⁶ Petra Moser, "How Do Patent Laws Influence Innovation? Evidence From Nineteenth-Century World Fairs", **Nber Working Paper Series**, Working Paper 9909, (<http://www.nber.org/papers/w9909>), August 2003, <http://web.mit.edu/moser/www/pat501.pdf>, Erişim tarihi: (11.03.2009), s. 39

⁵⁷ Machlup-Penrose, a.g.m., s. 6

⁵⁸ Khan, "Property Rights and Patent Litigation...", a.g.m., s. 59, dn 4

1873 yılında Viyana’da düzenlenen *International Exhibitions of Inventions*’a (Uluslar arası İcatlar Sergisi) yabancılar kendi özgün buluşlarının kopya ve taklit edilebileceği ve ticari olarak başka ülkelerde piyasaya sürülebileceği endişesi ile katılmamışlardı. Bu haklı endişe de, dünyada sınai mülkiyet haklarının uluslararası alanda da korunmasının gerekliliği tartışmasının başlamasına yol açtı. Uluslararası alandaki müzakereler sonucu, 1883 yılında 14 ülke (Belçika, Brezilya, Fransa, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Tunus, İngiltere, ABD ve Dominik Cumhuriyeti) tarafından imzalanan *Paris Convention for the Protection of Industrial Property* (Sınai Mülkiyetin Himayesine Mahsus Milletlerarası Bir Birlik Oluşturulması Hakkında Paris Sözleşmesi), bugün dahi sınai mülkiyet konusunda uluslararası anayasa niteliğindedir. Sınai mülkiyet haklarının yanı sıra fikri haklarla da ilgili olarak da, 1886 yılında *Bern Convention for the Protection of Literary and Artistic Works* (Edebi ve Artistik Eserlerin Korunması Hakkındaki Bern Sözleşmesi) yürürlüğe girmiştir. Sırasıyla 1883 ve 1886 yıllarında yürürlüğe giren Paris ve Bern Sözleşmelerinin ardından, 1891 yılında imzalanan Madrid Anlaşmaları ile markaların uluslararası tescili ile ilgili ilk uygulama yürürlüğe konmuştur. 1893 yılı, dünyada birçok ülkenin üye olduğu tek bir uluslararası kuruluşun kurulduğu ve bu nedenle dünyada sınai mülkiyet tarihinde çok önemli bir gelişmenin gerçekleştiği yıldır⁵⁹. Ayrıca bu çok sayıdaki ve çok taraflı anlaşmalar, tartışmalı bir kurum olan patentin kurumsallaşmasına ve sürekliliğine katkı sağlamıştır.

5. Osmanlı Devleti’nde Patent Kanunu: İhtira Beratı Kanunu

Osmanlı Devleti’nde sınai mülkiyet hakları konusundaki yasalara bir göz attığımızda, şu tablo ile karşılaşmaktayız:

-9 Eylül 1870 tarihinde kabul edilen ve bir buçuk yıl sonra, yani 3 Nisan 1872’de yürürlüğe giren, ilan tarihi itibarıyla meşhur olduğundan 1871 tarihli nizamname olarak anılan Alâmet-i Fârîka Nizamnamesi⁶⁰,

-1879 tarihli İhtira Beratı Kanunu,

-1871 tarihli ilk marka nizamnamesini ilga eden, 10 Mayıs 1888 tarihinde yayınlanan, 26 Mayıs 1888’de yürürlüğe giren Alâmet-i Fârîka Nizamnamesi⁶¹.

Osmanlı koruma sistemi de önce ruhsat ve imtiyazlarla başlamıştır. Ruhsat ile imtiyaz arasındaki en önemli fark, imtiyaz sözleşmelerinin imtiyaz sahibine belirli nitelikleri olan bir tekel hakkı tanımlar. Buna karşılık ruhsatlarda bu tip bir tekel hakkından ya söz edilmezdi ya da bir tekel niteliğine sahip olmadığı açıkça belirtilirdi⁶². Osmanlı Devleti’nde yaygın bir sistem olan imtiyazlı üretim, belirli bir

⁵⁹ Uğur Yalçın, “Türkiye’de Sınai Mülkiyet Korumasının Tarihsel Gelişimi”, *Symposium on Effective Enforcement of Intellectual Property Rights in Turkey*, ss. 5-6

⁶⁰ Ahmet Kal’a-İrfân İnce, **Alameti Fârikadan Markaya**, Türk Patent Enstitüsü Yayınları, No: 23, Ankara, II. Baskı, 2009, s. XIII

⁶¹ Kal’a-İnce, a.k., s. XIV

⁶² A. Gündüz Ökçün, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri”, **İktisat Tarihi Yazıları**, Bütün Eserleri 3, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:58, Ankara, 1997, s. 60

ürünün belirli bir bölgede belirli üreticilerle üretilmesi ve satılması hakkını ifade etmekteydi. Bu hakkın, imtiyazı olmayan üreticiyi ekonominin dışına atma tehlikesini bertaraf etmek için imtiyazın geçerli olduğu bölge sınırlandırılıyordu⁶³.

Sanayileşmeye Batı dünyasından çok geç olmayan bir tarihte, on sekizinci yüzyılın sonlarında kalkışan Osmanlılar, bu teşebbüs çerçevesinde üretim imtiyazlarına dayalı esnaf üretim sistemini fabrikalara da uyguladılar. Ancak devlet eliyle kurulan birçok fabrikanın finansman ve teknoloji açısından sürdürülebilirliği mümkün olmadığından, bir süre sonra üretimi durdurmak zorunda kaldılar. Bu başarısızlık, devleti yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmeye yöneltti. Osmanlı Devleti için yabancı sermayenin yanı sıra, teknoloji transferi de önemli bir politikaydı.

İmtiyazlara dayalı üretim sisteminden, ürüne dayalı sınai mülkiyet hakkı sistemine geçiş süreci, 1871 yılında Alâmet-i Fârika Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla başlamış ve 1879 tarihli İhtira Beratı Kanunu'yla birlikte tamamlanmıştır⁶⁴. İhtira Beratı Kanunu'nun kabul edilmiş tarihi olan 1879 yılının, Batı ülkelerinin çoğunda patent yasalarının yeniden yasamaya dahil edildiği ikinci dönemdeki tarihlere çok yakın olduğunu görüyoruz. Net bir teknoloji ithalatçısı olan Osmanlı Devleti'nin patent kavgaları sona erdikten sonra bu yasaları tatbik etmekte gecikmemiş olması bize, bu yasamanın, Osmanlı'ya teknoloji ihraç eden Batı dünyasının kendi iç sorunlarını hallettikten sonra bir transferi olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan, kanunun yayınlanma tarihinin söz konusu yakınlığının; Osmanlı Devleti'nin uzun süreden beri bu alandaki gelişmeleri yakından takip ettiğinin ve çıkan ciddi tartışmalar sebebiyle bu yasamayı yapma hususunda acele etmediğinin bir göstergesi olduğu da iddia edilebilir. Ancak Osmanlıların teknoloji performansı ve politikaları, bu iddiayı pek doğrular nitelikte değildir⁶⁵.

Bilindiği gibi, gelişmiş sanayi ekonomileri, teknoloji transferine ve yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ekonomilere patent sistemini transfer ederek sınai mülkiyet haklarını koruma altına aldıkları kendi ürünlerinin bu ülkelerdeki satışını hızlandırmışlardır⁶⁶. İhtira Beratı Kanunu birkaç hüküm dışında birçok ülkede model kanun olarak alınan ve etki alanı geniş olan⁶⁷ 5 Temmuz 1844 tarihli Fransız Patent Kanunundan tercüme edilmiştir. Diğer bütün benzer koşullardaki ülkelerde olduğu gibi, bu iktisadi ve teknolojik bağımlılık neticesinde Osmanlı patent sistemi yeni icatlara verdiği patentlerin yanında, yabancı kökenli icatların ülke içinde

⁶³ Kal'a, **İhtira Beratı'ndan Patent'e...**, a.g.k., s. 18

⁶⁴ Kal'a, **İhtira Beratı'ndan Patent'e...**, a.k. s. 15

⁶⁵ Osmanlı Devleti'nin teknoloji politikaları hakkında geniş bir mütalaa için bkz. Rahmi Deniz Özbay ve Yaşar Bülbül, "Osmanlı Devleti'nde Bir Teknoloji Transferi Yöntemi Olarak Yabancı İşgücü İstihdamı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 100, Kış 2010, ss. 52-75; Yaşar Bülbül ve Rahmi Deniz Özbay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi", "**İş, Güç**" **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:9 Sayı:4, Eylül 2007, ss. 19-41

⁶⁶ Kal'a, **İhtira Beratı'ndan Patent'e...**, a.g.k., s. 15

⁶⁷ Dayınlarlı, a.g.m., s. 3

kullanımına yönelik patentler de vermek zorunda kalmıştır⁶⁸. Nitekim ithal malı teknoloji kullanan sanayi işletmelerinin 1880'lerden itibaren ortaya çıktığını görüyoruz. Osmanlıların yeni icatlara istenilen ihtira beratını herhangi bir ön incelemeye tabi tutmayarak ve getirdiği yenilik ve faydayı devlet kefaleti altına almayarak vermesi de⁶⁹, patent uygulamasının bir transfer sonucu başlatıldığı düşüncesini destekler görünmektedir.

1994 yılında çıkan bir kanunla Türk Patent Enstitüsü Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak düzenlenene ve sınai haklar altyapısı günün şartlarına uygun olarak yapılandırılana kadar da, patentlerle ilgili hukuki işlemler, birkaç değişiklik yapılan⁷⁰ İhtira Beratı Kanunu ile yürütülmüştür⁷¹. Bu da bu kanunun birkaç bariz eksiklik⁷² dışında, mevcut ihtiyaçları karşılamaya yeterli olduğunu göstermektedir.

⁶⁸ Khan, "An Economic History of Patent...", a.g.m.

⁶⁹ Kal'a, **İhtira Beratı'ndan Patent'e...**, a.g.k., s. 123

⁷⁰ Değişiklikler için bkz. Kal'a, **İhtira Beratı'ndan Patent'e...**, a.k., s. 127

⁷¹ **Türk Patent Enstitüsü resmi web sayfası,**

<http://www.tpe.gov.tr/portal/default2.jsp?sayfa=602> Erişim tarihi (17.1.2010)

⁷² İhtira Beratı Kanunu en büyük eleştiriyi ilaç ve ilaç üretim yöntemlerini patent koruması dışında bırakan üçüncü maddesi nedeniyle almıştır. (bkz. Aylin Acar, Selen Yeğenoğlu, "Türkiye'de İlaçta Patent", **Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi** 33 (4) 269 - 285, 2004, s. 275)

6. Sonuç

Büyük teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak tanımlanan Sanayi Devrimi'nin bir vakıa haline gelmesinde, patent sisteminin devreye girmesinin büyük bir etkisi olduğu kabul edilir. Patent sistemi, önce üretimi koruma altına alan imtiyazların, ürünü koruma altına alan bir sonraki aşamasını temsil etmektedir. Sanayi Devrimi'nin ilk önce başladığı ülke olan İngiltere'de ve bu devrimin başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği ABD'de, patent yasasının bu sürecin sürdürülebilirliğine katkısı bilinmektedir. Ancak on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde yasal hale gelen patent hakları, çeşitli sivil örgütlerin benzer gerekçelerle sözkonusu hakların getirdiği korumacılığın iptalini istemeleri ve bu amaçla şiddetli protestolarda bulunmaları nedeniyle birçok ülkede kaldırılmıştır. Gelişmiş ülkeler on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının ortalarından itibaren tekrar yürürlüğe sokulan ve artık neredeyse ittifakla kabul edilen bu yasaları, sınaî mülkiyet haklarını koruma altına aldıkları kendi ürünlerinin, sanayileşme yarışında başarılı olamamış ve ekonomileri sanayileşmiş ülkelere bağımlı hale gelmiş olan ülkelerde korunmasını temin ve satışını hızlandırmak amacıyla bu ülkelere transfer etmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda "Sanayileşme"yi hedeflemiş olan Osmanlı Devleti de bu tarihlerde bu yasayı "İhtira Beratı" adıyla kabul etmiştir. Osmanlı için imtiyazla üretimi korumaktan, patentle ürünü korumaya geçişi simgeleyen ve yeni bir sınaî mülkiyet hakkı rejimini ifade eden bu kabul, teknoloji ve sermaye ithalatı ihtiyacından dolayı daha çok yabancı ülkelerin lehine bir gelişme olmuştur.

Kaynakça

- ACAR, Aylin, Selen Yeğenoğlu, “Türkiye’de İlaçta Patent”, **Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi** 33 (4) 269 - 285, 2004
- BATZEL, Victor M., “Legal Monopoly in Liberal England: The Patent Controversy in the Mid-Nineteenth Century”, **Business History** 22, 1980, ss. 189-202
- BELFANTI, Carlo Marco, “Guilds, Patents, And The Circulation Of Technical Knowledge, Northern Italy During The Early Modern Age”, **Technology and Culture**, July 2004, Vol. 45, ss. 569-589
- BENTHAM, Jeremy, "Observation on Parts of the Declaration of Rights, as Proposed by Citizen Sieyes." **The Works of Jeremy Bentham**, Der: John Bowring, Edinburgh, 1843
- BIAGIOLI Mario, “From Print To Patents: Living On Instruments In Early Modern Europe”, **History of Science**, 44 (2006), ss. 139-186
- BIAGIOLI, Mario, “Patent Republic: Representing inventions, Constructing Rights and Authors”, **Social Research**, Vol 73 : No 4 : Winter 2006, ss. 1129-1172
- BUGBEE; Bruce, **Genesis of American Patent and Copyright**, Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1964
- DAVIDS; Karel, “Patents and patentees in the Dutch Republic between c.1580 and c.1720”, **History and Technology**, 16 (2000), ss. 263-283
- DAYINLARLI, Kemal, “Milletlerarası İhtira Hukuku ve Türkiye'nin Yeri”, **Yargıtay Dergisi**, 1987, sayı: 3, ss. 305-320
<http://www.davinlarli.gen.tr/tr/ftp/dosyalar/Yarg.Der.Temmuz-1987.pdf> Erişim Tarihi (10/10/2009)
- DENT, Chris, “Patent Policy in Early Modern England: Jobs, Trade and Regulation”, **Legal History** (2006) Vol 10, ss. 71-95
- EPSTEIN, Stephan R., “Property Rights to Technical Knowledge in Premodern Europe, 1300-1800”, **The American Economic Review**, Vol. 94, No. 2, Papers and Proceedings of the One Hundred Sixteenth Annual Meeting of the American Economic Association San Diego, CA, January 3-5, 2004, (May, 2004), ss. 382-387
- HILAIRE-PEREZ, Lilian-Catherine Verna, “Dissemination of Technical Knowledge in the Middle Ages and the Early Modern Era New Approaches and Methodological Issues”, **Technology and Culture** July 2006, Vol 4, ss. 536-565
- KAL’A, Ahmet Kala-İrfan İnce, **Alameti Farikadan Markaya**, Türk Patent Enstitüsü Yayınları, No: 23, Ankara, II. Baskı, 2009
- KAL’A, Ahmet, **İhtira Beratı’ndan Patent’e, Alâmet-i Fârîka’dan Marka’ya Türk Sınai Mülkiyet Hakları Tarihi**, Türk Patent Enstitüsü Yayınları No: 1, Ankara, 2008
- KHAN, B. Zorina, “Property Rights and Patent Litigation in Early Nineteenth-Century America”, **The Journal of Economic History**, Vol. 55, No. 1, (March, 1995), ss. 58-97

-
- KHAN, B. Zorina, An Economic History of Patent Institutions, <http://eh.net/encyclopedia/article/khan.patents>, Erişim Tarihi (10.07.2009)
- LANDES, William M.-Richard A. Posner, **The Economic Structure of Intellectual Property Law**, Cambridge, MA: Harvard University Pres, 2003
- LONG, Pamela O., “Invention, Autorship, “Intellectual Property”, and the Origin of Patents: Notes toward a Conceptual History”, **Technology and Culture**, Vol. 32, No. 4, Special Issue: Patents and Invention (Oct., 1991), ss. 846-884
- MACHLUP, Fritz-Edith Penrose, “The Patent Controversy in the Nineteenth Century”, **The Journal of Economic History**, Vol. 10, No. 1 (May, 1950), ss. 1-29
- MILL, John Stuart, *Principles of Political Economy*, Der: W. J. Ashley, London: Longmans, Green & Co., 1909
- MOSER, Petra, “How Do Patent Laws Influence Innovation? Evidence From Nineteenth-Century World Fairs”, **Nber Working Paper Series**, Working Paper 9909, (<http://www.nber.org/papers/w9909>), August 2003, <http://web.mit.edu/moser/www/pat501.pdf>, Erişim tarihi (11.03.2009)
- NARD, Craig Allen-Andrew P. Morriss, “Constitutionalizing Patents: From Venice To Philadelphia”, **Review Of Law And Economics** 2:2, 2006, ss. 223-321
- ÖKÇÜN; A. Gündüz, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri”, **İktisat Tarihi Yazıları**, Bütün Eserleri 3, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:58 içerisinde, Ankara, 1997, ss. 59-84
- SMITH, Adam, *Wealth of Nations* (World's Classics), London: Oxford University Press, 1928
- SOYAK, Alkan, Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi, [http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/fikri-sinai-mulkiyet\(alkanyeni\).pdf](http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/fikri-sinai-mulkiyet(alkanyeni).pdf), Erişim Tarihi (07/05/2008)
- Türk Patent Enstitüsü resmi web sayfası, <http://www.tpe.gov.tr/portal/default2.jsp?sayfa=602> Erişim tarihi (17.1.2010)
- YU, Sa, Political Privilege, Legal Right, or Public Policy Tool? A History of the Patent System, <http://www.atrip.org/upload/files/essays/winners2009/Sa%20Yu.pdf> Erişim Tarihi (2.4.2010)
- YALÇINER, Uğur, “Türkiye’de Sınai Mülkiyet Korumasının Tarihsel Gelişimi”, **Symposium on Effective Enforcement of Intellectual Property Rights in Turkey**, 2004, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/1-1-TR-Yalciner.pdf>, Erişim Tarihi (24.07.2009)